

”בשתי תרומות הכתוב מדבר”

- הבחנה ביסוד תרומה -

א. פתיחה: תרומת נכרי

המשנה בתרומות מביאה מחלוקת תנאים בנוגע לתרומת נכרי (ג', ט):

העובד כוכבים והכותי תרומתן תרומה ומעשרותן מעשר והקדשן הקדש... תרומת העובד כוכבים מדמעת וחייבים עליה חומש ור' שמעון פוטר.

המשנה קובעת כי יש מעמד הלכתי לתרומת הנכרי, למעשרותיו ולהקדשו. לאחר מכן, מובאת מחלוקת תנאים בנוגע לשני דינים – דימוע בתערובת וחיוב חומש כאשר התרומה נאכלת בשגגה.

הירושלמי תמה על עמדת רבי שמעון הסובר שיש תרומה ללא דיני תרומה (שם ג', ה):

וקשיא על דר"ש פוטר טבלו דבר תורה,¹ ואת אמר הכן? – וכי קדשים אינה תורה? ור"ש פוטר! ותנינן תמן: קדשי גוים אין חייבים עליהן משום פיגול ונותר וטמא השוחטן בחוץ פטור דברי רבי שמעון, רבי יוסי מחייב.²

תשובת הירושלמי היא למעשה שאלה: גם בנוגע לקדשי נכרים סובר רבי שמעון שדינים מהותיים נעדרים מהם. ישנו קו עקבי בשיטת רבי שמעון הסובר שגויים יכולים ליצור תרומה וקדשים לקויים, אשר חסרים מהם דינים עקרוניים.

הקשר ההדוק בין דעת רבי שמעון בתרומה ודעתו בנוגע לקדשים עולה בבירור אף מהגמרא בזבחים (מה, א) הדנה בקדשי עכו"ם, ולומדת את המקור לדינים הייחודיים מתרומה.

הירושלמי ממשיך ומביא ניסיון של בני החבורה למזער את שיטתו של רבי שמעון:

הוון בעי מימר: מה פליגיין? בחומש הא בדימוע לא!

אשכח תני: היא הדא היא הדא.

1. יש לציין שהבבלי (קידושין מא, ב) מעמיד את רבי שמעון במקרים שהתבואה נפטרה לחלוטין, מחמת קניין נכרי או מירוח נכרי, ולכן אין כלל מעמד של תרומה לתרומתו.

2. תיקנו את הגירסא (היפוך דעות התנאים) לפי המובא בכל פרשנים על אתר, ולפי הברור מסברא, ואכמ"ל.

בני החבורה הציגו שרבי שמעון חולק באופן נקודתי על דין חומש – שהרי אנו מכירים מצבים שונים בהם אכילת תרומה אינה מחייבת חומש, אך מודה שתרומה מדמעת בתערובת, משום שזהותה וקדושתה כתרומה הינם מלאים. הצעה זו נדחית מברייתא המשווה בין הדינים, וקובעת שלפי רבי שמעון תרומת נכרי אף אינה מדמעת.

לאחר דיון זה, עדיין מהדהדת שאלת הירושלמי: "פוסר טבלו דבר תורה – ואת אמר הכן?!". ברמה המהותית, ההשוואה לקדשים רק מעצימה את השאלה – מה פשר תופעה זו?

ב. "הפריש ולא קרא שם"

קצה חוט לפתרון השאלה, עולה מהערת שוליים של מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל, במאמר העוסק בנושא אחר לחלוטין ("מחשבה ודיבור בקדשים", מנחת אביב, עמ' 549).

נבאר את ההקשר של דבריו. התוספתא במעשר שני דנה בהפרשת תרומה ללא קריאת שם (ד', יד):

הפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ולא קרא להן שם – ר' יוסה אומר: נתקדשו, ר' יהודה אומ' לא נתקדשו.

רבים דנו מה המקרה המדויק בתוספתא זו, ומה היחס בינה לבין היכולת הכללית להפריש תרומה במחשבה (לדוגמא, עיין קידושין מא, ב "שכן ישנה במחשבה"). הרא"ל מניח כדבר פשוט שיש להבחין בין שני רבדים בתרומה (שם):

דומני שיש להבין שלא נחלקו ר' יוסי ור' יהודה לגבי חלות ההפרשה והיתר הטבל, אלא בתחולת קדושה על התרומה המופרשת ללא קריאת שם.

במילים אחרות, קיים רובד בסיסי של תרומה המתיר את הטבל, אך קיים רובד נוסף של קדושת תרומה. התנאים נחלקו האם הפרשה ללא קריאת שם מחילה אף את רובד הקדושה, או שרק מגדירה את התרומה כתרומה, ומתירה בכך את הטבל. עצם ההבחנה שמביא הרא"ל מחדשת מאוד. שאלתי כמה מגדולי תלמידיו – וביניהם את בנו הרב משה יבל"א, ראש ישיבת הר עציון – ולא שמעוה מפיו, וחבל על דאבדין. אנו ננסה לבאר הבחנה זו, לבססה ולבאר לאורה הלכות שונות.

כך או כך, נראה שחלוקה זו הולמת היטב את נידון דידן: הפרשת תרומה על ידי נכרי מועילה, ופוסרת את התבואה מדין טבל, אולם אין לתרומה דיני קדושה הקיימים בתרומה. לדברינו, לא מדובר בליקויים נקודתיים, אלא היעדר של היבט שלם בתרומה – קדושת תרומה, אשר נכרי אינו יכול ליצור. לתרומה שנכרי מפריש יש זהות של תרומה ('שם תרומה'), אך 'קדושת תרומה' – אין לה. באופן דומה,

לקרבנות שנכרי מקדיש יש מעמד של קרבן ('שם קרבן'), הם עולים על גבי המזבח, ואינם נחשבים לחולין בעזרה'. אולם אין לקרבנות אלו 'קדושת קרבן', ולכן מותר מן התורה ליהנות מהם, ואין בבשרם דיני פיגול, נותר וטמא, ואינם עושים תמורה.³ קודם להרחבת ההבחנה, ביסוסה וביאורה, נציין שהרוגוצ'ובר כתב להדיא כדברים אלו (צפנת פענח תרומות ב', יג):⁴

דהא דתרומה די במחשבה זה רק על קביעת מקום וכן אם הפריש רק לא קרא עליה שם וזה להתיר השיריים אבל להקדיש התרומה עצמה הוה בזה מחלוקת בתוספ' דמעש"ש פ"ד ר' יהודה ור' יוסי ורבי.

ג. הבחנות מקבילות

ההבחנה בין 'שם תרומה' ל'קדושת תרומה' כגורמים נפרדים העשויים להתקיים אחד ללא השני עשויה להישמע מפתיעה למדי. אולם, אנו מכירים הבחנות מקבילות ביחס לתחומים אחרים. נציג שתי דוגמאות להבחנות מקבילות, לפני שנעמיק ביישומה של הבחנה זו בהלכות תרומות.

3. מורי הרב דניאל וולף הציע ליישם הבחנה זו בנוגע לפרה אדומה – 'שם קרבן' קיים בה, אך לא 'קדושת קרבן' (והרחיב בכך בספרו "מנחה טהורה", עמ' 236–246). באופן בסיסי, מעמדה של פרה אדומה הוא כשל קדשי בדק הבית, יש לה פדיון (תוספתא פרה ב', ד), ואינה עושה תמורה (תמורה כ, א). למרות זאת, הגמרא בתמורה (כ, א) לומדת שקיימים בה דיני מעילה של קדשי מזבח, משום שכתוב לגביה "חטאת היא". לגבי דיני החפצא עצמו שווה פרה לקרבנות גמורים: בגמרא בחולין יא, א נקבע שפרה אדומה טריפה פסולה משום שקראה הכתוב 'חטאת'; הרמב"ם (פרה אדומה א', ז) כותב שכל מומי הקרבנות פוסלים בה, הואיל ונקראה 'חטאת'. קשה ליישב את כל הדינים, אך ייתכן שחטאת נקראת קרבן שהרי מוקרבת, גם אם בצורה חריגה וייחודית. לכן דינים הנוגעים לחפצא הראוי לקרבן קיימים בה, ודיני הקדושה אינם קיימים בה. אם נבין כך, יש לפרש את חיוב מעילה כקדשי מזבח באופן ייחודי, כשדרוג של דין המעילה הבסיסי הקיים בה כקדשי בדק הבית.

4. הבחנה זו מופיעה במקומות נוספים בספרו: "כן גבי תרומה היו ג"כ ב' דברים מה שמקדיש את התרומה לשם תרומה ומה שמתיר את השיריים וככ"ב דזה ב' גדרים בהך מחלו' דתוספ' מע"ש ותוספ' סוף ברכו' ותרומות אם חל הקדושה במחשבה או לא אף שההיתר ישנו וכן בקרבן היו ב' גדרים הקדש הקרבן וקריאת שם קרבן" (תניינא, הלכות יסודי התורה, עמ' 166); "למש"כ שם דיש ב' גדרים גבי הפרשת תרומה אחד הקביעות מקום והקביעות שם אחד להתרת השירים ואחד להקדיש התרומה" (הלכות מאכלות אסורות י', כ); "ואף דגבי תרומה לא אמרינן זה כמבואר שם, שם רק להתיר החולין אבל להקדיש התרומה זה הוויא מחלוקת שם סוף פ"ג ע"ש בירושלמי" (הלכות גירושין ג', טו); "ועיין בתוספ' פ"ד דמעש"ש דהתיקון חל מיד והקידוש רק לאחר הקריאה" (מתנות עניים ב', ח).

1. 'שם ישראל' ו'קדושת ישראל'

עימות מספר סוגיות זו בזו, ועם שיטות כמה מגדולי הראשונים, הובילו את האחרונים להבחין בין 'שם ישראל' – השתייכות לאומית, ובין 'קדושת ישראל' – רובד קדושה נוסף המיוחד לעם ישראל. וכך כתב הגרנ"ט (הידושי הגרנ"ט סימן כ"ח):

והנראה ליישב בזה הוא, דאף שמצריכים גירות לולד שנולד מעכו"ם הבא על בת ישראל, מ"מ אין זה משום דהוא גוי גמור, אלא באמת הוא ישראל אלא דאכתי לא הוי בכלל קדושת ישראל.

הגרנ"ט מחדש שישנה זהות בסיסית של השתייכות לאומית לעם ישראל, ורובד קדושה נוסף החל על גביו. לולד של נוכרי הבא על בת ישראל, חסרה קדושת ישראל, לפי כמה מן הראשונים, ונזקק לגיור להשלימה.⁵

הרב רא"ם הכהן פירט יותר את הגדרותיו של הגרנ"ט, בדומה לדברינו (בדי אהרן, עמ' 304):

נראה שאפשר לראות בכל גירות שני מרכיבים:

א. הצטרפות לגזע עם ישראל בני אברהם. ב. ברית קודש של קדושת עם ישראל המסתופף תחת כנפי השכינה ומקיים מצוותיו.

הבחנה זו מתבטאת גם במעמדו של מומר, כפי שכתב מו"ר הרא"ל במאמרו על 'האח דניאל' (Leaves Of Faith, volume 2 (2004), 57-83). תוספות בסנהדרין (עב, ב ד"ה ישראל) והמגן אברהם (קפ"ט, ס"ק א) קבעו שמומר לעבודת כוכבים אינו בן ברית למרות שהינו 'ישראל'. הרא"ל ביאר שמומר גמור, המפנה עורף לכל זהותו היהודית, איבד את מעמדו האישי, 'קדושת ישראל', אך השתייכותו הבסיסית לעם ישראל עודנה בתוקפה. "ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא".

2. 'שם ארץ ישראל' ו'קדושת ארץ ישראל'

ר' משה סולובייצ'יק זצ"ל ייסד הבחנה מקבילה בנוגע למעמדה של ארץ ישראל – 'שם ארץ ישראל' ו'קדושת ארץ ישראל'. הראיות העיקריות להבחנה זו הן קביעת הרמב"ם שיש משמעות מן התורה לגבולות עולי מצרים בזמן הזה, למרות שקדושה ראשונה בטלה, וברור מן הש"ס שהולכים אחר גבולות עולי בבל לעניין מצוות

5. רש"י (קידושין סח, ב ד"ה לימא קסבר) ותוספות (קידושין עה, ב ד"ה ורבי ישמעאל). להרחבה בעניין זה, עיין במאמרי "בין ישראל לעמים – עיון במעמדו של עבד כנעני", עלון שבות בוגרים, כד.

התלויות בארץ.⁶ המקרים אשר בנוגע אליהם פוסק הרמב”ם במפורש שהולכים אחר גבולות עולי מצרים הם: סמיכת זקנים (סנהדרין ד', ו); עגלה ערופה (רוצח ושמירת הנפש י', א).⁷

יסוד הבדלים הלכתיים אלו הוא שלכל חלקת אדמה יש שני היבטים – קרקע שניתן לגדל בה יבול חקלאי, ומרחב פעילות למכלול חייו של אדם, כאשר הקרקע הינה מצע בלבד לפעילות זו. אדמתה של ארץ ישראל קדושה ומניבה יבול בעל מעמד הלכתי והיבטים של קדושה. אך ארץ ישראל הינה אף בית לאומי למכלול הפעילות האנושית והלאומית. פעילויות שאינן קשורות לקרקע של הארץ – כסמיכת זקנים ועגלה ערופה, אינן תלויות בקדושת הקרקע, אלא בארץ ישראל כבית לאומי.⁸ הגדרת ארץ ישראל כ'בית לאומי' אינה בטלה בגלות בית ראשון, אך קדושת הקרקע בטלה. לכן בנוגע לסמיכת זקנים ועגלה ערופה הולכים אחר גבולות עולי מצרים.

למרות בתי אב אלו, יש לציין שהמשמעות הטבעית של עם וארץ ללא קדושה מובנת ומוכרת, שהרי אלו מושגים אוניברסליים. עדיין נדרש לבאר מהי המשמעות של 'שם תרומה' ללא קדושת תרומה. לשם כך, נחזור ונעיין במחלוקת התנאים בנוגע לתרומת נכרי.

6. עיין למשל: "הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקסבר: קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית" (חולין ז, א).

7. עיין במאמרו של הרב שלמה זאב פיק ("הלכות התלויות בשם ארץ ישראל", ניב המדרשיה, כב-כג, עמ' 91-107) שליבן סוגיה זו בהרחבה, ודן במקרים נוספים, וכן במאמרו של הרב אהרן סולובייצ'יק "קדושת א"י ושם א"י", בית יצחק יג, ובחמש דרשות עמ' 94 (בהוצאת ידיעות אחרונות).

8. למעשה, נראה להסביר באופן דומה את הקדמת חיוב חלה לרגע הכניסה לארץ, בשונה מתרומות ומעשרות שחיובם חל לאחר כיבוש וחלוקה. ייתכן שעיקר חיוב חלה מתבסס על שעת הגלגול, ואין משמעות רבה למקום הגלגול. כך עולה מסתימת המשנה (חלה ב', א): "פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבים בחלה". בירור המחייב היסודי בחלה קובע ברכה לעצמו, ולא נרחיב בו במסגרת זו. די לנו לציין כי חלה עשויה להשתלב היטב במערכת הדינים התלויים בשם ארץ ישראל ולא בקדושת ארץ ישראל. ועיין במאמרו של הרב יאיר קאהן בעלון שבות 86, העוסק בנושא זה.

הערת המערכת: ראה על כך עוד במאמריהם של הרב אברהם סתיו והרב שלמה ליפשיץ בגיליון זה.

ד. יסוד מחלוקת התנאים בתרומת נכרי

נזכיר כי התנאים נחלקו באופן קוטבי האם תרומת נכרי וקדשיו זהים לתרומת ישראל וקדשיו או שדיני קדושת התרומה וקדושת הקרבן אינם קיימים בהם כלל. ניתן להציע שני מוקדים אפשריים למחלוקתם: א. מעמדו של נכרי בנוגע ליצירת קדושה; ב. תהליך יצירת הקדושה כשלעצמו. נענין בברייתא בזבחים המבארת את יסוד המחלוקת (זבחים מה, א):⁹

ת"ר: קדשי עובדי כוכבים - לא נהנין ולא מועלין, ואין חייבין עליהן משום פיגול, נותר וטמא, ואין עושין תמורה, ואין מביאין נסכים, אבל קרבנן טעון נסכים, דברי רבי שמעון; אמר רבי יוסי: רואה אני בכולן להחמיר, שנאמר בהן לה'.

רבי יוסי מבאר מדוע לדבריו קיימת קדושה מלאה בקדשי נכרים: "שנאמר בהן לה'". נראה שכוונתו לכך שיעד הקרבנות זהה לקרבנות ישראל, ולכן נוצרת בהן קדושה מלאה. הטיעון של רבי יוסי אינו עוסק בפסוק הנוגע לנכרים, כפסוק ממנו חז"ל לומדים על יכולת נכרים להביא קרבנות (נזיר סב, א): "איש איש" - לרבות את העובדי כוכבים שהן נודרים נדרים ונדבות כישראל". רבי יוסי לומד מייעודו של הקרבן על רמת קדושתו. עולה מכך כי התנאים נחלקו בנוגע לתהליך יצירת הקדושה כשלעצמו.

בביאור הדבר נראה שלכולי עלמא נכרים יכולים ליעד קרבנות לתכליתן המעשית - הקרבנתם על גבי המזבח, ולא מעבר לכך. לפי רבי יוסי הייעוד המעשי גורר את הקדושה המלאה.¹⁰ בהפלאה אדם קובע את התכלית המעשית, וזו כשלעצמה מובילה לקדושה. לעומת זאת, לפי רבי שמעון, הקדושה נוצרת מהפלאה האדם, ומכוח היצירה שמסרה לו התורה. לנכרי קיימת יכולת מעשית ליעד בעלי חיים למזבח, אך לא לחולל קדושה במוצא פיו.

דברי הרמב"ם בפירושו על משנה זו יתבארו לפי דברינו (תרומות ג', ט):

אף על פי שאין הגוים חייבין במצות, אם קיימו מהם משהו מקבלים עליהן מקצת שכו. וזה מן הכללים אצלינו. והואיל ומקבלים עליהם שכו, מעשיהם בהם קיימים כמו שאתה רואה. והלכה כחכמים.

9. על אף שהברייתא עוסקת בקדשי נכרים ולא בתרומתם, נראה שיסוד המחלוקת בשני התחומים זהה, שהרי בהמשך תולה הגמרא את כל הליקויים בקדשי עכו"ם בלפותות מתרומות ומעשרות.

10. ניתן לחלוק על דברינו, ולפרש שטיעונו של רבי יוסי אינה סיבה אלא סימן: מכך שנאמר בקרבנות אלו "לה" - הרי שאלו קרבנות מלאים, והיכן שמענו על קרבן בלי קדושת קרבן. אנו מעדיפים לראות את דבריו כסיבה - מאחר שכתוב "לה" נוצרת קדושה מלאה. ותומת ישרים תנחם.

במקום לבאר דינים נקודתיים, הרמב"ם לוקח אותנו לשאלות כלליות על מעמד הנכרים. יתר על כן, נראה ממנו שקביעתו מתייחסת לכל התנאים, ולא לדעת אחד מהם.

נראה שהרמב"ם מבין כדברינו, שלכולי עלמא יש לנכרים יכולת לייעד קרבנות לייעדם המעשי, ו"מעשיהם בהם קיימים כמו שאתה רואה". המחלוקת עוסקת בהשלכות של הייעוד המעשי. הרמב"ם אינו פורש בפנינו תשתית מחשבתית ואידיאולוגית על היחס לנכרים, אלא מסביר את פשר מעמד קרבנות עכו"ם, וכיצד הם נוצרים.

חידוד היחס בין שם תרומה לקדושת תרומה

לאור זאת, נחדד את היחס בין שני הרבדים בתרומה. נכרי יכול לייעד את התרומה לייעדה המעשי, ולזהותה הבסיסית – חלק מן הטבל שמיועד לכהנים,¹¹ ובעצם הבדלתו וייעודו לכהנים נותר הטבל כולו באכילה.¹² נכרי אינו יכול לצקת קדושה לתרומה זו.¹³ לכן, לתרומה יהיה מעמד בסיסי של תרומה ללא קדושת תרומה. נראה שיציקת קדושה לתרומה מעלה אותה לשולחן גבוה. הכהנים רשאים לאכול אף את

11. אם נתפוס את 'שם התרומה' כמעורב לחלוטין בטבל, וכל הנדרש הוא לבררו מתוך הטבל, ניתן לטעון שהיכולת המעשית של הנכרי הוא לברר את התרומה מתוך הטבל, ואין לו כוח יצירתי. אולם – וודאי שבנוגע לקרבנות לנכרי יש כוח יצירתי להגדיר את בהמתו כקרבן. מעבר לכך, נראה ש'שם תרומה' קשור באופן הדוק לייעוד לשבט הכהונה. אם לא כן, מהי מהותו של התרומה בזהותה הבסיסית, ללא קדושת תרומה?

12. אין להבחנה זו קשר ברור להבדל בין מצוות הפרשה למצוות נתינה. שני הרבדים הנידונים מתייחסים להפרשת התרומה ולעיצוב זהותה, ולא לנתינה המעשית לכהנים. יתר על כן, בנוגע לתרומת מעשר קבעה הגמרא בבכורות (יא, ב) קובעת שיש להפריש תרומת מעשר מתבואה שגדלה אצל עובד כוכבים, אך אין חובה ליתנה לכהן. במקרה זה, קיימת חובת הפרשה הקשורה לחפצא, ואין חובת נתינה ממונית המוטלת בבסיסה על בעלי התבואה, הגברא.

13. ניתן היה לקחת את הדיון למחוזות כלליים ולדון בנכרים ליצור חליות, אך הדבר בהחלט חורג מגבולות מאמר זה. לפי העולה בסוגיה זו, נציע כי קיימים שני קריטריונים הנדרשים ליצירת החליות: א. הנכרי מתייחס לתכלית מעשית ולא – לפחות ישירות – לעולם הקדושה; ב. מדובר בתחום שהינו חלק מעולמו. לדוגמה, בנוגע לגיטין, קובעת הגמרא שנכרים "לאו בני כריתות ניהו" (גיטין י, ב) ולכן אינם כשרים לכתיבת גט. ובעזרת ה', עוד חזון למועד.

ייתכן ששייכותם של נכרים לעולם הקרבנות ועולם התרומות נובעת מקיום מצוות אלו קודם מתן תורה. בנוגע לקרבנות המצב פשוט, שהרי קין ונוח כבר הקריבו קרבנות. אף בנוגע לתרומות ומעשרות מצינו הופעות קודם מתן תורה. במלכי צדק נאמר: "ויתן לו מעשר מכל" (בראשית י"ד, כ) (אם כי נחלקו הפרשנים מי נתן המעשר ומיהו המקבל). בנוסף, יעקב אבינו מתחייב: "וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך" (בראשית כ"ח, כב).

תרומת הנכרי, אך נראה שאין בכך קיום של אכילה משולחן גבוה. תרומה זו הותרה לכהנים באכילה, אך אין בכך קיום עבודה כלל.¹⁴

נראה שניתן להעמיק עוד. ככלל, זהות של דבר כלשהוא עוסקת בהגדרתו הבסיסית, בעוד הקדושה היא רובד נוסף המתווסף לו – ולכן עשוי לפקוע במצבים מסוימים. ניתן להעמיק יותר בהבחנה זו. בחלק מן המקרים נראה שמשמעות הרובד הבסיסי היא השתייכות לקבוצה מסוימת, בעוד הקדושה הינה מעמד אישי פרטני. לדוגמה, כפי שנראה להלן, בת כהן משתייכת למשפחת הכהונה, אך מעמדה האישי אינו כשל כהן גמור, אלא של 'בת כהן'. מומר, לדברי הרא"ל, משתייך לעם ישראל, אך אין לו מעמד אישי של קדושת ישראל. הקדושה הינה מעמד אישי, בעוד הזהות קשורה לעיתים לשיוך לקבוצה מסוימת.

לאור זאת נבין היטב את זהותה של התרומה. כתבנו כי הפרשת התרומה מייעדת אותה לתכליתה המעשית – נתינתה לכהנים. נראה כי הפער המדובר אינו רק בין תכלית מעשית ובין רובד של קדושה, אלא בין שיוך וייעוד לקבוצה מסוימת: משפחת הכהונה, לבין הענקת מעמד אישי של תרומה, "קדושת תרומה". בהפרשה משתייכת התרומה לשבט הכהונה מבחינה ממונית ומבחינה זהותית-איסורית,¹⁵ ולכן מוגדרת כתרומה. אולם בשלב זה אין לה קדושה ומעמד אישי של תרומה.

ה. קשיים

ההפרדה החדה בין שני הרבדים בתרומה, עשויה להוביל להבנה כי קדושת התרומה נוצרת במוצא פיו של האדם ולא טמונה בטבל המקורי; 'שם התרומה' הוא הרמת חלק הכהנים מן הטבל, ואילו 'קדושת התרומה' היא יציקת קדושה נוספת, הנוצרת – מן הסתם – בדיבורו של האדם בהפרשת התרומה ('קריאת שם'). הבנה זו נתקלת בקשיים רבים.

14. הגמרא בפסחים עב, ב-עג, א קובעת שאכילת תרומה נחשבת לעבודה: "ותרומה היכא איקרי עבודה?... אמר לו: הרי הוא אומר: 'עבדת מתנה אתן את כהנתכם והזר הקרב יומת' - עשו אכילת תרומה בגבולין כעבודת בית המקדש".

15. תוספות בסוכה (לה, א ד"ה אתיא) כתבו שלא יוצאים ידי חובה בטבל משום "דהוי כמו אתרוג דשותפין שיש לכהן וללוי בו חלק". ר' שמעון שקופ (כתובות סימן מז) עומד על כך שאוכל תרומה שלא זכה בה כהן מעולם במזיד משלם ממון והממון חולין, כדין אוכל תרומה במזיד – שהתרומה מוגדרת כממון השבט, ועל המזיק לפצות ממונית את השבט. כמו כן, הירושלמי בתרומות (א', ב) דן ביסוד איסור תרומה מזיתים על השמן, ואחת הטעמים הוא משום "גזל השבט". יש לציין שחלק מן הדוגמאות עוסקות לפני הפרשה, ומכאן שיש מרכיב מעורב של ממון השבט כבר לפני הפרשה.

1. התרומה שבטבל

התורת כהנים דן האם האוכל טבל מתחייב בחומש (אמור ו, ט):

יכול יהיו חייבים בתרומה שבטבל? תלמוד לומר: 'אשר ירימו לה' – על המורם הם חייבים ואינו חייבים על התרומ' שבטבל.

נקודת המוצא של תורת הכהנים היא שהתרומה טמונה בטבל, כך שהדינים המיוחדים לתרומה עשויים להתקיים גם בטבל. ההנחה שקיימת תרומה בתוך הטבל אינה נדחית, אלא שנקבע שחיוב חומש קיים רק בתרומה שהופרשה ולא בתרומה שבטבל.

באופן דומה, הגמרא בנדה ז, א מבחינה לעניין דיני טומאה וטהרה בין חולין שנעשו על טהרת תרומה (הנובעים מהתנדבות האדם לזהירות יתירה בחולין אלו) לחולין הטבולין לחלה:

התם – לא פתיכא בהו תרומה, הכא – פתיכא בהו תרומה.

היינו, שבטבל יש תערובת כלשהיא של תרומה. קשה לפרש שמדובר בתערובת גמורה, שהרי כיצד ניתן להפריש ולדעת שלקחנו את התרומה? ומדוע שהתרומה תתמקד בחלק אחד על פני חברו? אלא שפוטנציאל התרומה נוכח בטבל ומשפיע על מעמדו.

מכך עולה, שהפרשת תרומה אינה מעשה יצירתי של יצירת איסור חדש, אלא הוצאה מן הכח אל הפועל של הפוטנציאל הגלום בטבל. ההקשרים בסוגיות אלו נראים כנובעים מקדושת התרומה ולא מזהות התרומה הבסיסית: חומש¹⁶ ושלישי לתרומה. לכאורה, הבנה זו אינה הולמת את דברינו שקדושת התרומה נוצרת על ידי הפלאת האדם גרידא!

2. דבר הנדור ולא דבר האסור

הגמרא במסכת נדרים קובעת במספר מקומות¹⁷ שניתן להתפיס – היינו להחיל נדר על ידי השוואה לגורם הלכתי אחר – רק בדבר הנדור ולא בדבר האסור. האיסור שבו ניתן להתפיס צריך לנבוע מהפלאת האדם, כדי שניתן יהיה ליצור נדר חדש על ידו.

בהקשר זה מובאת הברייתא הבאה (נדרים יב, א):

16. הפסוקים המחדשים חיוב חומש מזכירים שוב ושוב את ה'קודש' וחילולו: 'ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן את הקדש: ולא יחללו את קדשי בני ישראל... והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם כי אני ה' מקדשם' (ויקרא כ"ב, יד-טז).

17. עיין בעיקר במשנה בנדרים י, ב ובדברי הגמרא עליה.

כחלת אהרן וכתרומתו – מותר.

עולה מכאן שאיסור חלה ותרומה אינו נובע מהפלאת האדם, אלא כנראה מאיסור הטבל הראשוני הקיים בה. וכך אכן כתבו התוספות על אתר:

כחלת אהרן וכתרומתו מותר – משום דלא הוי דבר הנדור וא"ת והלא קדושת התרומה חלה על ידי דיבור והפרשה וא"כ הוי דבר הנדור וי"ל מ"מ אין האיסור שבתרומה בא ע"י הפרשה שהרי קודם לכן נמי היה אסור משום טבל דהפרשת התרומה אינה כ"א להתיר.

אולם לדברינו, קדושת התרומה הינה רובד נוסף, החל ככל הנראה על ידי הפלאת האדם. מסתבר שקדושת התרומה אינה קשורה לאיסור הראשוני, אלא ליסוד קדושה חדש שהאדם יוצר! מדוע לא ניתן להתפיס בקדושה זו?

ראשונים אחרים הסבירו את הברייתא באופנים אחרים, ההולמים את דברינו ביתר קלות. לדבריהם, אכן האיסור נובע מהפלאת האדם, אלא שאינו דומה לקרבן – שבו ניתן להתפיס, משום "שהם מותרים אפ"ל למקנת כספו של כהן" (רשב"א), או "מכל מקום אינו ראוי להקריב וגם לא לבדק הבית" (רי"ף המובא בשטמ"ק) – וההתפסה היא בקדושה ולא באיסור.

אולם, עלינו לתת מענה לדברי תוספות יחד עם דברי התורת כהנים והגמרא בנידה. נראה שניתן ללכת לשני כיוונים מנוגדים:

קיימת הפרדה חדה וברורה בין שני הרבדים בתרומה. הרובד הראשון, 'שם תרומה', מעורב בטבל באופן כלשהוא, ואילו רובד הקדושה, נוצר במוצא פיו של האדם, ללא קשר לפוטנציאל הראשוני הגלום בטבל.

אף קדושת התרומה טמונה בטבל ברמה גולמית. מעשה ההפלאה מוליד ומפתח יסוד הטמון במציאות, ולא יוצר משהו חדש לחלוטין, ולכן לא ניתן להתפיס בו.

מסתבר שיש להעדיף את ההצעה השנייה. ראשית, אם קדושת התרומה נוצרת אך ורק במוצא פיו של האדם, מדוע שלא ניתן יהיה להתפיס בה?¹⁸ שנית, נראה שטבל אינו קשור רק ל"שם התרומה", באופן פוטנציאלי, אלא אף לקדושת התרומה'.

18. ניתן ליישב שהתרומה אסורה קודם לכן, ואין תוספת איסורית משמעותית. טענה זו סבירה אם נבין שהתפסה הינה רק השלמת המעשה: במקום לומר אמירה מפורשת אדם מדמה חפץ אחד לחפץ אחר. במצב זה, המתפיס הנורמלי מתייחס לרובד הבסיסי של התרומה, 'שם התרומה', שמוביל לאיסור הזרות. אולם, ייתכן מאוד שהתפסה הינה המשכת הקדושה, ובמצב זה סביר שניתן יהיה להמשיך את הקדושה הקיימת בתרומה לחפץ חדש, גם אם התוספת האיסורית של 'קדושת התרומה' אינה גדולה, וצ"ע. עוד צריך לעיין האם ההתפסה הינה באיסור או בקדושה (כפי שמשמע מדברי הרי"ף לעיל), ושמה תלוי הדבר בסוגיית מעילה בקונמות.

הגמרא (סנהדרין פג, א) לומדת חיוב מיתה באכילת טבל מפסוק העוסק ב'קדשי בני ישראל': "מניין לאוכל את הטבל שהוא במיתה - דכתיב ולא יחללו את קדשי בני ישראל [את] אשר ירימו לה' - בעתידים לתרום הכתוב מדבר".¹⁹ כמו כן, כפי שראינו, התורת כהנים קשרה את טבל לחיוב חומש והגמרא בנידה לשלישי לתרומה, הנובעים כנראה מקדושת התרומה.

למרות זאת, מסתבר שההיבט הבסיסי של התרומה קיים בטבל באופן ממשי, ולשם הוצאת התרומה די בבירור בעלמא, שאפשרי במחשבה. ואילו היבט הקדושה קיים רק כפוטנציאל ראשוני, בסיס אותו אדם נדרש לפתח באופן יצירתי על ידי הפלאה.²⁰

מה גורם להיתר הטבל?

אם כן, נראה שפוטנציאל 'קדושת התרומה' טמון בטבל. לדברינו, הפרשת הנכרי מגדירה שם תרומה ללא קדושת תרומה, ובאופן זה נותר הטבל מאיסורו. כיצד הדבר ייתכן? קדושת התרומה להיכן הלכה?!

נראה שניתן למקד את פוטנציאל התרומה באגף מסוים של הטבל, וכך להתיר את השאר, שהרי שנינו (שבת קמב, ב): "רבי שמעון בן אלעזר אומר: נותן עיניו בצד זה ואוכל מצד אחר". במצב זה, אין הפרשה שמתירה, אלא התקדמות בתהליך ההפרשה, כך שפוטנציאל ההפרשה נשלל מחלק מהטבל - והוא נותר באכילה.

לפי קו חשיבה זה, אנו עשויים להגיע למסקנה מפתיעה: תרומת נכרי עלולה להיות אסורה לכהן באכילה, שהרי פוטנציאל ההפרשה קיים בה! למעשה, נראה שהדבר תלוי בשאלה האם ישראל יכול להשלים את קדושת התרומה שנכרי הפריש. אם הדבר אפשרי, הרי שפוטנציאל ההפרשה קיים במלואו, ואין היתר לכהן לאכול תרומה זו. אולם אם לא ניתן לשדרג את מעמדה של תרומת הנכרי, ייתכן שכאשר נכרי מפריש תרומה פוטנציאל הקדושה בטל מאליו.²¹ כזכור, למדנו את איסור

19. אם כי תוספות ביבמות פו, א התלבט האם יש חיוב מיתה באכילת טבל הטבול למעשר עני. ייתכן שתלוי בשתי הלישנות בדבריו, וייתכן ששני הגורמים מובילים לאיסור טבל, וצ"ע.

20. מסקנת התורת כהנים עשויה לשמש כראיה לדברינו. בטבל מעורבת התרומה וקיים בה פוטנציאל קדושת תרומה. מאחר שמדובר בפוטנציאל בעלמא, לא ניתן לחייב חומש על אכילת טבל. נראה שלפי התורת כהנים, בטבל קיים באופן ממשי אך מעורב 'שם תרומה', ואין 'קדושת תרומה'.

21. מצינו כעין זה ביומא פא, א: "זר שבלע שזפין של תרומה, והקיאן, ואכלן אחר - ראשון משלם (את) קרן וחומש, שני אין משלם אלא דמי עצים לראשון בלבד". ממה הדבר נובע? תוספות במנחות (סט ד"ה דבלע) כותבים: "ותירץ ה"ר חיים דהתם לאו משום דהוי עיכול אלא לפי שכבר נתחללה התרומה". התרומה נתחללה ללא מימוש של הייעוד שלה, אלא בביטול. באכילת

הטבל מ"א" [את] אשר ירימו לה' - בעתידים לתרום הכתוב מדבר" - וכאן אינו עתיד לתרום.²²

ו. ראיות ויישומים

נעבור לעיין בהלכות שונות בדיני תרומות שבהן הבחנה זו מתבטאת ומיושמת, ובכך נבססה ונבארה. נמצא דוגמאות לתרומה ללא קדושה, קדושת תרומה ללא שם תרומה ולפגיעה באחד מן הרבדים ולא בחברו.

ו. תרומה טמאה

מערכת איסורי אכילת תרומה כפולה. ראשית, יש שני איסורים נפרדים: איסור תרומה לזר, ואיסור אכילתה בטומאה, המופנה אף לכהנים. איסור תרומה לזר מופיע במפורש (ויקרא כ"ב, י): "וכל זר לא יאכל קדש". הפסוק הקודם מופנה לכהנים, וממנו לומדת הגמרא (סנהדרין פג, א) איסור לכהן טמא לאכול תרומה טהורה: "ושמרו את משמרתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו"²³. לגבי איסור זה, חילול התרומה מופיע במפורש כמוקד האיסור.

מה דין האוכל תרומה טמאה? ביחס לכהן קובעת הגמרא שאינו חייב מיתה (שם): מניין לכהן טמא שאכל תרומה טמאה שאינו במיתה - שנאמר ומתו בו כי יחללהו, פרט לזו שמחוללת ועומדת.

הרמב"ם חידד את תפיסת התרומה הטמאה כמחוללת (תרומות ז', א):

כהן טמא אסור לאכול תרומה בין טמאה בין טהורה... וטמא שאכל תרומה טמאה אף ע"פ שהוא בלאו אינו לוקה שהרי אינה קדש.

השזיפין, מופקעים אלו מייעודם לאכילת כהן, שהרי אינם ראויים בפשטות לאכילה נוספת. לכן אין חיוב חומש באכילה הנוספת. עיקרון זה ניתן ליישום בנידון דידן - נכרי אינו יכול ליצור קדושה. מאחר שהפוטנציאל לא יכול לבא לידי מימוש, הוא מתבטל מאליו, והאיסורים הנובעים מפוטנציאל זה בטלים.

22. כמובן, הבנה זו נוטה לראות את הפוטנציאל כממוקד בעתיד, ולא בנוכחות עכשווית עצמאית שמתממשת בעתיד. בנוסף לכך, הנחנו ש"בעתידים לתרום הכתוב מדבר" אינו רק אמצעי זיהוי לנושא הפסוק, אלא הגדרת יסוד איסור טבל. היחס בין איסור טבל לאיסור תרומה, נידון רבות, וקובע ברכה לעצמו. נציין רק לדעת רב החולק על משנתנו וסובר שאין חיוב מיתה בידי שמיים בזר שאכל תרומה, בשונה מטבל (סנהדרין פג, ב).

23. למעשה, מסמיכות הפסוקים לומדת הגמרא חיוב מיתה בזר שאכל תרומה. ניתן לפרש זאת כזהות בין האיסורים. אך ייתכן שחיוב המיתה מופיע בין שני האיסורים - ומתייחס לשניהם כאחד, וצ"ע. רב חולק על הברייתא המקובלת המחייבת מיתה זר שאכל תרומה, וטוען: "אני ה' מקדשם, הפסיק הענין", כך שאין מקום להשוות בין האיסורים.

התרומה איבדה את קדושתה כאשר נטמאה.²⁴ האם כך הדין בישראל טמא שאכל תרומה? הרמב”ם משלים את התמונה (תרומות ו,ו):

זר שאכל תרומה בזדון, בין שהיה טמא בין שהיה טהור בין שאכל תרומה טהורה

בין שאכל טמאה חייב מיתה בידי שמים שנאמר ומתו בו כי יחללוהו.

מדוע בנוגע לישראל לא תקפה הקביעה שהתרומה אינה קודש?

הרדב”ז פירש שמושג החילול הינו יחסי (שם):²⁵

ו”ל דלגבי כהן שהטהורה מותרת לו הטמאה מחוללת ועומדת ולא מיחייב עלה

מיתה אבל לגבי ישראל אין הטמאה מחוללת שהרי הטהורה והטמאה שוין אצלו

דוק ותשכח.

מה פשר יחסיות זו? נראה שלדבריו, הטמאה אינה מחללת את התרומה ומפקיעה

את קדושתה, כפי שעולה מפשטות לשון הרמב”ם. אלא שהיא מפקיעה את היבט

החילול ממעשה אכילת התרומה על ידי טמא. אין פגיעה בקדושת תרומה כאשר

טמא אוכל תרומה טמאה. אולם קיימת פגיעה בקדושתה כאשר זר אוכלה שלא

כדין ואפילו כאשר היא טמאה. את הביטוי 'חילול' אין לפרש כמעשה המפקיע את

קדושת התרומה, אלא כמעשה שאינו מתאים לקדושתה, ומביע זלזול בה.

24. בקדשים גמורים המצב שונה. המשנה במנחות (יב, א) קובעת: ”המנחות והנסכים שנטמאו עד

שלא קדשן בכלי יש להם פדיון משקדשו בכלי אין להם פדיון”. טומאה אינה מפקיעה קדושת

קרבן – הנוצרת בקידוש כלי. אכן, רמת הקדושה של קדשי הגבול – תרומות – שונה באופן

מהותי מקדשי מזבח. הבחנה זו עולה מהבדלי הניסוח המופיעים בגמרא בכתובות כה: ”לא

במידי דאיקרין קדש, דכתיב: וכל זר לא יאכל קדש, ולא במידי דאיקרין קדשים, דכתיב: ובת כהן

כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל, ואמר מר: במורם מן הקדשים לא תאכל”.

תרומה נקראת 'קדש', ואילו קרבנות נקראות 'קדשים'. הבחנה זו מוליכה הבדל הלכתי בנוגע

לרמת הייחוס לכהונה הנדרש: ”ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד

כהן לאורים ותומים’, אמר להם: הרי אתם בחזקתכם, במה הייתם אוכלים בגולה? בקדשי הגבול,

אף כאן בקדשי הגבול”. לבעלי פקפוק מסוים על ייחוסם לכהונה, מותר לאכול קדשי הגבול –

תרומה – ולא קדשי מזבח.

25. הלחם משנה (סנהדרין י”ט, ב) הציע אף הוא תירוץ זה וראהו כדחוק ביותר:

ואפשר לומר בדוחק דסברת רבינו הכי אמרינן מחוללת ועומדת היא לגבי כהן דכיון דהוא מותר

בתרומה אף על גב דהוא טמא כיון דהיא טמאה אוקי טומאה בהדי טומאה ואינה קדש דהוא

מותר בה כשהיא טהורה אבל בזר שלעולם אסור בתרומה אפילו היא טהורה א”כ כשהיא טמאה

והוא טמא היא קדש לגביה אף על גב דהיא טמאה כיון דאי לאו האי היא קדש גביה אבל אין זה

מספיק דמ”מ לא היה לו לרבינו להוציא דין לענוש מיתה מסברא כזו כיון דאין לו ראייה ברורה.

אולם, לשון הרמב"ם – "שהרי אינה קדש", ואף לשון הגמרא – "פרט לזו שמחוללת ועומדת" – ברור מיללו. נראה שאכן קדושת התרומה הטמאה נפקעה. אך קיימים שני איסורים שונים – איסור חילול ואיסור זרות. גם כאשר קדושת התרומה פקעה, זהות התרומה לא פקעה, ואיסור הזרות בעינו עומד. המשמעות הבסיסית של שם התרומה הוא ייחודה לכהנים, ואסור לזר לאוכלה. בנוסף לכך התורה הזהירה לשמור על התרומה ולא לחללה; איסור זה כרוך בקדושת התרומה, ופוקע כאשר נטמאה.

בדרך זו הלך ר' משה פיינשטיין, וכתב (אגרות משה א, רו):

והנכון לע"ד דאיסור זר אינו בשביל הקדושה שיש בתרומה דהא קדושת קדשים עדיפא משל תרומה זר מותר בה אלא שהוא על עצם התרומה ולכן מה לנו מה שע"י שנטמאה התרומה נתחללה הקדושה מ"מ השם תרומה לא נתבטל ממנה דעדין הוא צריך ליתן לכהן כמו טהורה ולכן הוא באותו האיסור עצמו כמו טהורה ולוקה וחייב מיתה ביד"ש. אבל האיסור דכהן טמא בתרומה הוא מצד קדושת התרומה ולכן כשנטמאה ונתחללה מקדושתה אינה הקדש שנאסר בלאו ובחוב מיתה ביד"ש בקרא לכהן טמא כיון דנפחתה מקדושתה.

אולם, מתעוררת קושיה חמורה על הצעה זו: בדרך זו עלינו להגיע למסקנה כי אין חיוב חומש באכילת תרומה טמאה, בסתירה גמורה להלכה הפסוקה (רמב"ם תרומות ו, ו; ל, ב)!

ייתכן שיש לצמצם את דברי הרמב"ם – קדושת התרומה נפגמה כשנטמאה, אך לא פקעה לחלוטין (אולי בדומה לפסולי המוקדשין). רמת הקדושה הנדרשת עבור חיוב חומש נמוכה מרמת הקדושה הנדרשת עבור חיוב מיתה.²⁶

אכן, הרמב"ם קובע כי אסור מן התורה לכהן טמא לאכול תרומה טמאה (שם ז, א): "כהן טמא אסור לאכול תרומה בין טמאה בין טהורה שנאמר: 'איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל'", כך שקשה לטעון שתרומה טמאה אינה קודש לכל דבר ועניין.²⁷

26. הרב יאיר קאהן הציע שיש שני מובנים של קדושה, האחד בבחינת הבדלה בין קודש לחול, האוסר תרומה לזר. והשני קדושה חיובית המתקיימת על ידי אכילת כהנים בטהרה. בתרומה טמאה ההיבט החיובי לא קיים, אך השלילי עומד בתוקפו. גם אם נקבל את עצם ההבחנה, יש לדון האם היא מיישבת את הפרטים השונים בדיון תרומה טמאה, ואכמ"ל.

27. הרב יאיר קאהן טען שאין מכך ראיה, שכן ייתכן שהעובדה ההיסטורית שהיה קודש בעבר היא שאוסרת על טמא לאוכלו. גם אם נקבל טענה זו, הרי שדין חומש מלמד שקיים היבט של קדושה בתרומה טמאה. יש להקשות על טענתו מהיתר אכילה בטומאה של בכור בעל מום שנפדה, אם כי יש לחלק בין טומאה שהפקעה את הקדושה לפדיון שמעביר אותה לחפץ אחר, ואכמ"ל.

אם כן, על אף שניתן בהחלט ליישם בנוגע לתרומה טמאה את ההבחנה בין 'שם תרומה' לקדושת תרומה, אין לראות בה ראייה ברורה להבחנה זו.

2. בת כהן

בת כהן שנישאה לישראל, ואכלה תרומה – משלמת קרן ופטורה מתשלום חומש (תרומות ז', ב):

בת כהן שנשאת לישראל ואחר כך אכלה תרומה משלמת את הקרן ואינה משלמת את החומש ומיתתה בשרפה.

נשאת לאחד מכל הפסולין משלמת קרן וחומש ומיתתה בחנק דברי רבי מאיר.

לבת כהן מעמד ייחודי המתבטא באכילת תרומה ומיתה בשריפה אם זינתה, חלילה. רבי מאיר סובר שאם בת הכהן נישאה לפסול כהונה, איבדה מעמד זה, ולכן משלמת קרן וחומש אם אכלה תרומה, ומיתתה בחנק.

למרות שבת כהן שנישאה לישראל אסורה באכילת תרומה, היא אינה מוגדרת כ'זרה' לכל דבר, ולכן אינה משלמת חומש. הגמרא בכריתות (ז, א) מבארת שאינה מוגדרת כזרה, משום שעשויה לחזור למשפחת הכהונה, וכדברי רש"י (ד"ה שנשאת): "דלא זרה שהרי לא נתחללה שאם ימות בעלה ותנשא לכהן אוכלת או אם זרע אין לה הדרא לתרומה". מנגד, היא אסורה באכילת תרומה, מהפסוק: "וכל זר לא יאכל קדש", כפי שכותב הרמב"ם (תרומות ה, ה): "הזר אסור לאכול תרומות שנאמר וכל זר לא יאכל קדש... וכהנת אשת הזר הרי היא כזר שנאמר וכל זר בין הוא בין אשתו".

מה פשר מעמד ייחודי זה? מסתבר שבת כהן שנישאת אינה חלק ממשפחת הכהונה, אך היבט החילול שבזרות אינו קיים בה, שהרי ראויה לחזור למשפחת הכהונה.²⁸ ונבאר את דברינו: בכהונה ישנם שני היבטים – מעמד אישי, והשתייכות לשבט הכהונה.²⁹ לבת כהן אין קדושה אישית מלאה, המספיקה לעבודה במקדש. אך יש לה מעמד אישי של 'בת כהן' המתאים לאכילת קדשי הגבול בעודה רווקה. כאשר בת כהן נישאת לישראל, כבר אינה חלק ממשפחת הכהונה, ולכן אינה כתובת ראויה לאכילת תרומה. אך יש לה מעמד אישי הראוי לאכילת תרומה.

28. חכמים סוברים שגם אם נישאה לפסול – אינה מאבדת את מעמדה. הגמרא בכריתות ז, א קושרת זאת למחלוקת כללית האם לשם גדר 'זר' די בזרות עכשווית, או שנדרש שיהיה זר מעיקרו. נראה שגם הנושא של מחלוקת זו אינו מידת ההתחשבות בהיסטוריה כשלעצמה. מסתבר שלכהנים ולמלכים שאינם זרים מעיקרא, יש מעמד וקדושה אישית הראויה לסיכה, למרות שבאופן מעשי אינם אמורים לסוך כעת.

29. עיין במאמרו של מו"ר הרב משה ליכטנשטיין "כתר כהונה לזרעו של אהרן", עלון שבות 150, שהעמיק והרחיב הבחנה זו בנוגע לכהנים זכרים. אנו מוסיפים את הפיצול בנוגע לבנות כהן.

מסיבה זו, כאשר אוכלת תרומה היא פוגעת בשיוכה המהותי של התרומה למשפחת הכהונה, אך אינה מחללת את קדושת התרומה. בת הכהן משלמת את הקרן – פיצוי ממוני, ואינה משלמת חומש – כפרה על חילול התרומה.³⁰ אכן, הר"ש מבאר את דין המשנה וכותב: "ואינה משלמת את החומש – דכהנת היא".³¹

בת כהן שנישאה לפסול איבדה את קדושתה ומעמדה האישי כבת כהן, לפי רבי מאיר, ולכן אכילתה מחללת את התרומה, ובת הכהן מתחייבת בקרן וחומש.³² לדברינו, יש מקום לטעון שבת כהן שנישאת לישראל תתחייב מיתה בידי שמיים

30. הבחנה זו בין הקרן לחומש סבירה ביותר, אך שנויה במחלוקת. הירושלמי (ז, א) מעלה אותה בפירושו. הנידון שם הוא קלב"מ בשוגג, ומקשים מחיוב קרן וחומש באכילת תרומה בשוגג. הירושלמי מתרץ שהחומש קרבן (כפרה), אך דוחה שעובדה זו לא תעזור לענייננו, שהרי לא ייתכן שהקרן היא כפרה: "ואפילו יסבור שהחומש קרבן, קרן קרבן?... מתני' אמרה שהקרן קנס". תוספות בכתובות ל, ב (ד"ה זר) חלק וכתב: "וי"ל דשאני שוגג דתרומה משום דתשלומין דידיה כפרה ולא ממונא". ייתכן שכך עולה גם ברמב"ם (תרומות י', טו) הקובע שבשוגג הקרן קדושה אף היא, אך במזיד הקרן חולין לכל דבר: "כל המשלם קרן וחומש הרי התשלומין כתרומה לכל דבר... וכל המשלם את הקרן בלבד הרי התשלומין חולין ואם רצה הכהן למחול מוחל".

31. מחולין קלב, א עולה שבת כהן שנישאה לישראל מוגדרת באופן בסיסי כ'כהנת', מלבד פרשיות לגביהן קיימת התייחסות מפורשת לאהרן ובניו. לומדים מכך שכהנת זכאית למתנות כהונה, כפדיון הבן. יתר על כן, אף בעלה זכאי לקבל בגללה ובעבורה. מגמרא זו עולה שאכן לשון 'כהנת' נכונה ביחס לבת כהן שנישאה לישראל. מאידך, ההקשר הוא זכויות הממון של שבט הכהונה, ולא קדושת הכהונה, ולכן קובעת הגמרא: "רב כהנא אכל בשביל אשתו", וודאי שקדושת הכהונה אינה עוברת מבעל לאשתו. נראה שכאן מתייחסים לשיוך פריפריאלי לשבט הכהונה, המאפשר לזכות במתנות. הגע עצמך, וכי ישראל משבט יהודה הנשוי לבת כהן איבד את ייחוסו לשבט יהודה?! אלא שהקישור העקיף לשבט הכהונה טומן בחובו זכויות ממוניות. ועוד יש להתייבב בדבר.

32. להשלמת התמונה יש להתייחס לשני פרטים נוספים. בת כהן רווקה אוכלת אף מן הקדשים (רמב"ם מעשה הקרבנות י', ד), אך כאשר נישאה לישראל אסורה באכילת קדשים (רמב"ם תרומות ו', ח-ט). לכאורה ניתן לומר שאכילת קדשים קשורה להשתייכות למשפחת הכהונה ולא למעמד האישי (טענה לא פשוטה מצד הסברא). הלכה נוספת טורפת את הקלפים: אם נתאלמנה או נתגרשה ללא ילדים, חוזרת לבית אביה אך עדיין אסורה באכילת קדשים. זאת למרות שבמצב זה קיימת השתייכות שבטית מלאה. כנראה, מעמדה האישי הוא שנפגם במעט כאשר נישאה לישראל למרות שלא איבדה את זהותה כבת כהן, וצ"ע.

אם אכלה תרומה,³³ אולם הדבר תלוי ביסוד חיוב מיתה באכילת זר – הזרות כשלעצמה (כחוסר השתייכות למשפחת הכהונה) או חילול התרומה.

בתורה קיימים שני איסורים שונים – ”ושמרו את משמרת... ומתו בו כי יחללוהו” המתמקד בקדושת התרומה; ו”כל זר לא יאכל קדש” – העוסק באיסור זרות. הגמרא בסנהדרין לומדת חיוב מיתה באכילת זר. ניתן להבין זאת בשני אופנים: א. מסמיכות הפסוקים לומדים שיש מחייב מיתה נפרד באיסור זרות, הנובע מזהות התרומה הבסיסית; ב. אכילת זר מחללת את התרומה, כמו אכילת כהן טמא. יש מחייב מיתה אחד, העשוי לבוא לידי ביטוי בשני אופנים – טומאה זרות. לזרות שני היבטים – חסרון שיוך למשפחת הכהונה, וחסרון מעמד אישי של כהן. ההיבט השני הוא שמחלל את קדושת התרומה.

אם קיים מחייב מיתה נפרד, ייתכן שבת כהן תתחייב במיתה בידי שמיים אם אכלה תרומה. אולם אם נאמר שיש מחייב מיתה יחיד, והוא חילול קדושת התרומה, מסתבר שבת כהן שיש לה מעמד אישי של כהונה – לא תתחייב מיתה.³⁴

3. סיכה כשתיה

הגמרא בנדה דנה בקטנה טמאה וקובעת שאסור לסוך אותה בשמן של תרומה (נדה לב, ב):

אמר ר' זוטרא: לא נצרכה אלא לסוכה שמן של תרומה, דתניא: ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו לה' – לרבות את הסך ואת השותה... אלא: לרבות את הסך כשותה. ואיבעית אימא מהכא: ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו.

הגרי"ז (במכתבים שבסוף חידושו על הרמב"ם, מתאריך ז' מרחשוון התרפ"ט) עמד על כך שהרמב"ם הזכיר הלכה זו שסיכה כשתיה רק בנוגע לחיובי קרן וחומש (י, ב), וכן

33. דרך מצותיך למשנה למלך סוף ה"ג מסתפק האם חייבת מיתה בידי שמיים, או שנפטרה מכך, כפי שאינה חייבת בחומש, ואילו המנחת חינוך (רפ, ב) הסיק שאינה חייבת במיתה בידי שמיים.

34. הראב"ד (כתוב שם, חולין קכ) הציע שתי הבהנות בין תרומת דגן תירוש ויצהר ובין שאר מיני תרומה. לפי הראשונה, רק על תרומת דגן תירוש ויצהר יש חיוב מיתה בידי שמיים, ”אבל שאר מיני תרומה נוהגת בהן וכן מעשרות, אבל אין חייבין על תרומתן מיתה ולא על טבלן”. אם נבין שרק קדושת התרומה מחייבת מיתה, ייתכן שבשאר המינים יש שם תרומה ללא קדושת תרומה. הצעתו השנייה הפוכה במידה מסוימת: ”אף אם נאמר שאין חייבים מן התורה אם קרא עליהם שם יש עליהם קדושת תרומה מן התורה ומדמעת כשל תורה”. להצעה זו, בשאר המינים תרומה קיימת רק באופן התנדבותי. ראינו כי סביר להבין שהפרשת תרומה באופן בסיסי היא בירור גורם הקיים בתוך הטבל, בעוד קדושת התרומה נוצרת בעיקרה במעשה הפלאה של האדם. אם כן, ייתכן שבמינים אלו ניתן ליצור את קדושת התרומה, אך לא לברר את שם התרומה הטמון בהם. דברינו בנוגע לביאור שיטת הראב"ד אינם יוצאים מגדר השערה.

בנוגע לשימושים המותרים בתרומה (י"א, א), אך לא הזכירה קודם לכן בנוגע לאיסורי אכילה (פרקים ו-ז). בעקבות כך הסיק הגר"ז שסיכה אינה נחשבת למעשה אכילה ושתייה, וכל האיסורים הנוגעים למעשה אכילה – אינם תקפים בנוגע לסיכה:

אבל האיסורין של תרומה הרי הן ככל איסורי תורה דאיסורין רק על מעשה אכילה, וסיכה אינה כאכילה לענין זה, ואין בסיכה דתרומה לא לאו ולא מלקות.

התורה ריבתה סיכה כשתייה לענין תשלום קרן וחומש, ובעקבות כך למדה הגמרא שאסור לסוך קטנה טמאה בשמן של תרומה. מה פשר הדבר? נראה שכוונת הגר"ז היא שבנוגע לקרן וחומש איננו עוסקים במעשים אלא בתוצאות. חיוב קרן וחומש הינו על בליעת התרומה בגוף זר – הסותר את קדושת התרומה, ולא על מעשה אכילה. חיוב זה מלמד אותנו שגם סיכת זרות סותרת את ייעודה ומהותה של התרומה, ו"ממילא דאסורה באיסור חפצא... משום לתא דחילול החפצא של התרומה".

לדברי הגר"ז קיים מערך של איסורי גברא המתמקדים במעשה אכילה, אך קיים גם איסור חפצא הנובע מייעודה של התרומה. איסור חפצא זה אוסר להסיט את התרומה מייעודה. לכן, כתב הרמב"ם שסיכה כשתייה רק בהלכות הנובעות מהפגיעה בחפצא, ולא ממעשה איסור פגום.³⁵

הגר"ז מיישם הבחנה זו בדין ייחודי המופיע בברייתא בכריתות ז, א ונפסק להלכה ברמב"ם (י"א, ה):

כהן שסך בשמן של תרומה, בן בתו ישראל מתעגל בו ואינו חושש.

סיכה בשמן של תרומה מהווה קיום של ייעוד החפצא. לאחר שהתקיים ייעוד החפצא, פקעה קדושתו, וניתן להשתמש בו לצרכים אחרים. הגר"ז סובר שגם במצב זה אכילת שמן התרומה נאסרה, משום ש'שם התרומה' לא פקע (שם):

ולפי הנ"ל י"ל דדין זה הוא רק בסיכה, דכל עיקר איסורה הוא רק משום לתא דחפצא וחילול התרומה, ולהכי לא שייך זאת לאחר שכבר נתחללה ונתקיימה מצותה של החפצא. אבל לענין אכילה י"ל דגם אח"כ עכ"פ שם תרומה בה זר האוכלה חייב, כיון דאיסורה הוא לתא דזר האוכלה ולא משום חילול התרומה, וכל

35. עולה מדבריו חידוש נוסף והוא שאיסורי אכילה בטומאה דומים לאיסורי אכילה רגילים, ונדרש עבורם מעשה אכילה גמור. לולא דבריו היה נראה שאיסור אכילה בטומאה ממוקד בחילול התרומה, ולכן אין צורך במעשה אכילה פורמלי, ודי בסיכה. אולם דיוקו ברמב"ם נראה נכון, וצריך עיון.

ששם תרומה בה יש בה איסור זרות... דלאחר שנתקיימה בה מצותה שוב ליתא בה דיני חלול של תרומה, אבל לא שיופקע מינה שם תרומה לגמרי.

לדבריו, בקיום ייעוד החפצא נתחללה קדושתו, כפי שבקדשים מצינו שאין מעילה בדבר שנעשית מצותו (יומא נט, ב ועוד). אולם שם תרומה אינו פוקע, ולכן שמן התרומה עדיין אסור באכילה.

אחינו, הגרי”ד סולובייצ’יק, עסק בסוגיה זו במכתב לאביו הגר”מ (אגרות הגרי”ד הלי תרומות יא, יח), במועד סמוך, בזמן לימודיו בברלין.³⁶ הוא הגיע למסקנה דומה בשיטת רבינו תם הסובר שסיכה הינה רק מדרבנן כשתיה. ראייתו המרכזית של רבינו תם הינה מאותה סוגיה בכריתות. לדבריו, אם סיכה כשתיה מן התורה, כיצד ניתן להתיר לישראל לסוך בשמן? מכאן שסיכה אינה כשתיה מן התורה!

בעל תוספת יום הכיפורים (עז, א ד”ה ומה שהביא) הקשה על רבינו תם קושיה חמורה: הרי ההיתר לסוך בשמן תרומה נובע מכך שקדושת התרומה שבשמן התחללה בסיכה הראשונה, וכיצד ניתן להסיק מכך שבאופן כללי סיכה אינה כשתיה מן התורה? ועוד ששנינו (תרומות ו, א): ”האוכל תרומה שוגג משלם קרן וחומש אחד האוכל ואחד השותה ואחד הסך”, וחייב קרן וחומש הוי מדאורייתא? המנחת חינוך (רפ, ד) הוסיף קושיה משיטת רבינו תם עצמו במקום אחר. רבינו תם (תוספות יבמות סו, ב ד”ה לא) סובר שאסור לישראל ליהנות מתרומה הנאה של כילוי, כמו האכלת בהמתו, או הסקת התרומה תחת תבשילו. מדוע, אם כן, מותר לדבריו לסוך בשמן של תרומה?

הגרי”ד יישב קושיות אלו זו בזו. אכן, רובד הייעוד וקיום המצוה (”דין ניתן” בלשונו) פקע בזמן הסיכה הראשונה. איסור הנאה של כילוי נובע מהפסד קיום המצווה וייעוד התרומה. כאשר זו נתקיימה, אין כלל איסור לזר ליהנות מהתרומה תוך כילויה, וודאי שאין חיוב קרן וחומש. גם לאחר פקיעת רובד הייעוד, שם התרומה עומד בתוקפו, ולכן איסורי אכילה קיימים, כפי שכתב דודו הגרי”ז.³⁷ אולם אם סיכה

36. וכן כעבור יותר משלושים שנה, בשיעוריו על מסכת כריתות, עמ’ קיז, א.

37. יש לציין שהגרי”ד הבין, בניגוד לדברי דודו, שלפי הרמב”ם היתר הסיכה נובע מכך שפקע שם התרומה לחלוטין, שהרי לדבריו סיכה כשתיה מן התורה: ”ואשר דמוכרח מזה, דהרמב”ם סובר שתרומה כיון חפצא של ניתן וקיום מצותה תלויה בחלות זו ממילא אם חלות ניתן פקעא מהחפצא, איכא הפקעה גם מחלות שם תרומה, דקדושת ושם תרומה פקעו ממנו אם לא הוי ניתן למצותו”. מעניין שבשיעורים על כריתות כתב כדבר פשוט: ”הגע עצמך, אילו סך כהן בשמן של תרומה, כלום מותר היה לבן בתו לשתותו?”. תשובתו בצעירותו לפי שיטת הרמב”ם הייתה: ”כן”. דיון מקביל מופיע גם בשיעורי ר’ דוד פוברסקי (יבמות סו, א): ”ועוד קשה דכל הדין דמתעגל בו ואינו חושש, הוי רק לגבי הנאה, אבל איסור אכילה, לכאורה ודאי איכא. דהנה בתרומה איכא ב’

שקולה לשתייה, הרי שסיכה היתה אסורה מדין 'מעשה אכילה'. מכך שאין איסור סיכה לאחר פקיעת הייעוד, מוכח שאין סיכה כשתיה.

משיטת שניהם – הגרי"ז והגרי"ד – למדנו שקיים רובד של ייעוד המצווה ואיסור הפצא, בנוסף לאיסורי זרות התלויים בזהות התרומה הבסיסית. עוד למדנו שאיסור החפצא פוקע כאשר ייעוד החפץ מתמשש (בדומה לדין מעילה בדבר שנעשתה מצוות), על אף שזהות התרומה עומדת בעינה. אנו נזהה רובד זה כקדושת התרומה, הנבדלת מ'שם התרומה'.³⁸

4. תשלומי ביכורים

לגבי ביכורים שנינו (משנה ביכורים א', ח):

דינים, חדא, קדושה של תרומה, ועוד, איסור אכילה כשאר מאכלות אסורות, וכל הדין דמתעגל בו ואינו חושש היינו רק לגבי קדושת התרומה, דאמרין דכיון דנשתמש בו ונתחלה, תו ליכא קדושה ומותר לישראל ליהנות, אבל זה ודאי דהאיסור אכילה לזרים, ודאי אכתי איכא". ודבריו תואמים הישב את ההבחנה הנידונית במאמר.

38. עיון מדוקדק בדבריהם מלמד שההבחנה שעמדו עליה, אינה זהה לדברינו. הגרי"ד כרך בצורה מפורשת את שם התרומה וקדושת התרומה הבסיסית, וראה ב'חלות ניתן של החפצא' רובד נוסף. כך לדוגמה, הוכיח שלפי הרמב"ם שם התרומה פוקע כאשר החפץ לא עומד לייעודו מההלכה הבאה בנוגע למעשר שני: "ואין מחייבין אותו לאכול פת שעיפשה ושמן שנשרת, אלא כיון שנפסל מאוכל אדם פקעה קדושה ממנו". אם היה מבחין בין שם תרומה לקדושתה, כיצד היה ניתן להוכיח מהרמב"ם הקובע שהקדושה היא שפוקעת? וכן כתב באגרת: "דקדושת ושם תרומה פקעו ממנו אם לא הוי ניתן למצותו". ובשיעורים כתב: "אך לאחר שכהן סך בשמן של תרומה, וקיים בו מצוותו, אין עוד איסור לאבדו; אלא שכל עוד לא פקעה קדושת התרומה, איסור הזרות עומד בעינו".

ניתן להציע שההבדל בין הניסוחים הינו סמנטי בלבד. העיקרון המנחה הינו הבחנה בין זהות בסיסית של תרומה והדינים הכרוכים בה, לבין רובד נוסף של קדושה שעשוי לפקוע בהתמלא ייעודו של החפצא. אולם נדמה שאכן קיים פער משמעותי בין שתי ההבחנות. נראה שיייעוד החפץ למצוותו הוא היבט נבדל שאינו קשור לקדושת התרומה כלל ועיקר. הדינים הנובעים ממנו הם קרן וחומש ואיסור הפסד התרומה, הקשורים לצורך המעשי בקיום התרומה ותכליתה. לעומת זאת, קדושת התרומה הינה מרכיב מרכזי בתרומה, ובלעדיה אין קדושה בתרומה מלבד איסורה לזרים. בנוסף לכך, הזהות הבסיסית של התרומה הינה השיוך לכהנים והייעוד עבורם. לא מדובר בייעוד למצווה הפוקע בקיום חד-פעמי של המצווה, אלא ייעוד הכרוך בזהותו הבסיסית של החפץ, ואין לו היתר כל עוד החפץ עומד בתוקפו.

נוסיף שבגרי"ז הדברים פחות מפורשים, אך גם הוא קבע שגם איסורי טומאה תלויים בשם התרומה, ולא באיסור החפצא, שלא כדברינו.

הפריש בכוריו נבזזו נמקו נגנבו אבדו או שנשמאו מביא אחרים תחתיהם ואינו קורא והשניים אינם חייבים עליהם חומש... ומניין שהוא חייב באחריותן עד שיביאן להר הבית שנא' [שמות כג יט] ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך וגו' מלמד שהוא חייב באחריותן עד שיביאם להר הבית.

לפי רוב הראשונים, דין תשלומי הביכורים הוא מן התורה למרות שאין בו חיוב חומש. לדברינו, נראה שיש לתשלומי הביכורים 'שם ביכורים', או מעמד חופף, אך אין 'קדושת ביכורים'.

אכן, בירושלמי מעמידים את המשנה כדעת יחיד, רבי שמעון:

אמר רבי יוחנן משום יחידי אני שונה אותה. ותני כן רבי שמעון בן יהודה [אומר] משום רבי שמעון שניים אין חייבים עליהן חומש.

ייתכן שמחלוקת רבי שמעון וחכמים בנוגע לתשלומי ביכורים זהה למחלוקתם בתרומת נכרי. ראינו כי לפי חכמים עצם הייעוד לתכלית מעשית – 'שם קרבן' ו'שם תרומה' – גורר את היבט הקדושה, ועל כך רבי שמעון חולק. אם כן, גם בנוגע לתשלומי ביכורים, סבור רבי שמעון שניתן ליצור לכתחילה גדר עצמאי של 'שם ביכורים', בעוד חכמים סבורים שקדושת הביכורים נגזרת מכך, ולכן קיים חיוב חומש.

5. מעשר ראשון

הדעה המקובלת להלכה היא שמעשר ראשון מותר לזרים. אולם רבי מאיר חלק וסבר שמעשר ראשון אסור לזרים.

הגמרא לומדת שדעתו מבוססת על היקש מעשר ראשון לתרומה (יבמות פו, א):

מ"ט דר' מאיר? אמר רב אחא בריה דרבה משמיה דגמרא: כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה – מה תרומה אסורה לזרים, אף מעשר ראשון אסור לזרים.

וממשיכה ומבררת את ההבדלים:

אי מה תרומה חייבין עליו מיתה וחומש, אף מעשר חייבין עליו מיתה וחומש? אמר קרא: ומתו בו כי יחללוהו ויסף חמישיתו עליו, בו – ולא במעשר, עליו – ולא על מעשר.

ההשוואה לתרומה מובילה בתחילה להבנה שישנם חיובי מיתה וחומש על מעשר ראשון לדעה זו, אך דרשות הפסוק ממעטות היבטים אלו. מסתבר שבסופו של דבר מעשר ראשון מוקש ל'שם תרומה' ללא 'קדושת תרומה', ולכן אין בו לא חיוב מיתה ולא חיוב חומש, הקשורים כנראה דווקא לקדושת התרומה.

6. פער כרונולוגי

ניתן למצוא פער כרונולוגי ביצירת שני הרבדים בתרומה. בנוגע לתשלומי תרומה, התנאים נחלקו האם מעמדם נוצר בהפרשה או בשני שלבים – מרכיב אחד חל בהפרשה והשני בנתינה לכהן. נביא את הנוסח המובא בספרא (אמור ו, ז):

יכול תהא הפרשתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש? תלמוד לומר: 'ונתן לכהן את הקודש' – מתנתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש, ואין הפרשתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש, דברי ר' מאיר. ר' אלעזר בר' שמעון אומר: אף הפרשתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש.

בירושלמי מובאת ברייתא זו בצורה קצת שונה, אך בגרסא משובשת, ולא נדון בה כעת.³⁹ לענייננו, התוספת המשמעותית בירושלמי היא שלדעה הראשונה בקרב התנאים המועד האחד "מקדשתו מלאכול בתרומה", והמועד השני "מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש".

אם כן, לפי הדעה הראשונה, החלות של תשלומי תרומה מתחלקת לשני שלבים. בשלב הראשון, שלב ההפרשה, תשלומי התרומה המופרשים נאסרים באכילה לזרים. בשלב השני, שלב הנתינה לכהן, מתקדשים תשלומי התרומה להתחייב באכילתם קרן וחומש. שלב זה נלמד מהפסוק "ונתן לכהן את הקודש" – הנתינה היא שהופכת את תשלומי התרומה להיות קודש.

נראה שההפרשה מעניקה לתשלומי התרומה את ייעודם המציאותי וזהותם הבסיסית כתשלומי תרומה, והנתינה לכהן מחילה את קדושת התרומה על תשלומי התרומה.⁴⁰ חלוקה זו הולמת היטב את ההבחנה בין 'שם תרומה' ל'קדושת תרומה'.

רבינו הלל סבר שקיים תמיד פער כרונולוגי בין שני השלבים. לפירוש, מחלוקת התנאים בנוגע לתשלומי תרומה עוסקת בכל תרומה.⁴¹ ולחלק מן התנאים, בכל

39. כמובן, ההכרח בתיקון הגירסא מקטין את עצמת הראיה, שכן ניתן להתאים את גרסת הירושלמי לנוסח המובא בספרא לחלוטין, כפי שעשו חלק מן המפרשים. אך נראה שעדיף למעט בתיקונים ככל הניתן כדי לעמוד על אמיתות דברי הירושלמי.

40. הנתינה לכהן כמחוללת קדושה מפתיעה ומבדילה את תשלומי התרומה מהתרומה עצמה. בעוד קדושת התרומה נובעת מקדושה מסוימת הטמונה בתבואה עם גידולה, או ביכולת ההפלאה של המפריש, כאן הקדושה נוצרת מאליה עם הנתינה לכהן. אולם נראה כי דווקא חריגה זו מאפשרת לעמוד על היחס המדויק בין תשלומי התרומה לתרומה עצמה. אכן, באופן טבעי לא ניתן להביא תחליף לתרומה שנאכלה, שהרי לא ניתן להפוך חולין גמורים לתרומה. התורה חידשה שיש תקנה לחוטא, וחידשה שתשלומי התרומה יהיו כתרומה. כחלק מחידוש זה, חידשה התורה קדושת תרומה בתשלומי התרומה, כאשר אלו הגיעו לייעודם.

תרומה הקדושה נוצרת רק בהגיעה לכהן. כמובן, זו תפיסה מחודשת ביותר מסברא, ואף בפרשנות הספרא. לדבריו יש לומר שהימצאות התרומה אצל הכהן יוצרת את הקדושה, או שמדובר בחידוש תורני שנוצר בהגעת התרומה ליעדה, בדומה להסברנו בנוגע לתשלומי תרומה.⁴²

בנוסף לכך, כפי שראינו בראשית המאמר, הרוגז'ובר והרא"ל פירשו את התוספתא במעשר שני (ד', יד) כמנתקת בין 'שם התרומה' והיתר הטבל ובין קדושת התרומה:

הפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ולא קרא להן שם – ר' יוסה אומר: נתקדשו, ר' יהודה אומ' לא נתקדשו.

לפירושם, אליבא דרבי יהודה המחשבה או ההפרשה בפועל יוצרות את זהות התרומה הבסיסית, וקריאת השם יוצרת את הקדושה, כהפלאה והקדש.

7. גידולי תרומה

הדוגמה האחרונה היא מקרה שעשוי לשקף 'קדושת תרומה' ללא 'שם תרומה'!⁴³

41. נצטט את דבריו: "יכול תהא הפרשתו וכו' – כלומר אי הפריש את התרומה ואכתי לא יהבה לכהן... 'אף הפרשתו מקדשתו' – דמזכתיב ואיש כי יאכל קדש בשגגה משמע אע"ג דלא יהביה לכהן, ואע"ג דלענין קרן וחומש לא מיחייב בשוגג דאכתי לא יהביה לכהן, לענין מיתה מיחייב אי אכלה במזיד משום דתרומה אכל". ואכן, הפרשנים הבינו בדבריו שעוסק בזמן חלות קדושת תרומה בכל תרומה, ולא בתשלומי תרומה.

42. דוגמה נוספת להבחנה זו עולה מדברי המשנה ראשונה (ח', ב). המשנה שם קובעת: "וכולם שהיתה תרומה בתוך פיהם – רבי אליעזר אומר: יבלעו, ורבי יהושע אומר: יפלוטו". המשנה ראשונה מבאר: "ולפי הסברא נראה לפרש דמתנ' מיירי שכבר לעסה לתרומה בשיניו כשנדע לו... שוב אין ראויה לאכילה לאדם אחר בעולם, ואם יפלטנה הולכת לאיבוד... תרומה תלויה צריכה שימור אע"פ שאינה ראויה לאכילה, וכ"ש הכא דחזיא לדיד' לבולעה... דליכא איסור בבליעה כיון דלא חזיא לשום אדם פקעה קדושת תרומה מינה...". העיקרון העולה מדבריו הוא שכאשר התרומה אינה ראויה לאכילה פקעה ממנה קדושת תרומה, אך שם התרומה קיים בה. מכך מסיק שמתור לאוכלה, אך אסור להפסידה. אולם לדברינו נראה להיפך – הפסד התרומה נובע בעיקר מפגיעה בייעוד, ואילו איסור האכילה קשור לזהות הבסיסית של התרומה כמיוחדת למשפחת הכהונה, ולכן לא הבאנו אותו בגוף דברינו.

43. כמשל לדבר, ניתן להביא את תוספת שבת, שעשויה להיות מקרה שקדושת השבת מתפשטת ליום אחר, מבלי שהוא מוגדר כיום שבת' בעצם זהותו. באופן דומה, מקובל בבריסק להסביר שסוריא היא קדושת ארץ ישראל מדרבנן ללא שם ארץ ישראל כלל. דוגמה נוספת ראינו לעיל: בת כהן עשויה להיחשב כבעלת קדושת כהונה מסוימת ללא שם כהונה.

נראה שמצב דומה מתקיים בחיטים הנלקחים בכסף מעשר שני. הגמרא במנחות פב, א דנה בהבאת מנחת תודה ממעשר שני, ומבחינה בין הבאה מחיטי מעשר שני לחיטים הנלקחים בכסף

המשנה (ט, ד) אומרת:

גדולי תרומה וגדולי גדולין חולין.

המשנה מתייחסת לתרומה שנזרעה ויצרה יבול חדש, וקובעת כי גידולים אלו מוגדרים כתרומה, אם כי לא לחלוטין – שהרי הגידולים שלהם חולין.

בירושלמי בפרק שישי מוצגת הלכה זו מזווית אחרת (ו, א):

גדולי תרומה הרי הן כחולין לכל דבר אלא שאסורין לזרים.

לדברי הירושלמי, המשמעות ההלכתית העיקרית של הגדרת גידולי תרומה כתרומה היא איסורם לזרים, והוא אף מגדירים באופן עקרוני כ'חולין'.

המורכבות במעמדם של גידולי תרומה משתקפת מהלכות אלו. ייתכן שניתן ליישם את ההבחנה הנידונה במאמר זה בנוגע לגידולי תרומה. נניח כי אחד ההיבטים קיים והשני לא. יש לסייג זאת בכך שהבבלי ביסס את מעמדם של גידולי תרומה על גזירה (שבת יז, ב):

אמר שמואל: אף גידולי תרומה תרומה בו ביום גזרו... אלא: גזירה משום תרומה טמאה ביד כהן, דילמא משהי לה גביה ואתי לידי תקלה.

וכן עולה בירושלמי (שבת א, ד): "תני שמונה עשרה דבר גזרו ובשמונה עשרה רבו... א"ר יוסי בי ר' בון אף גידולי תרומה".

למרות זאת, ייתכן מאוד שהז"ל השתמשו במודל דאורייתאי, גם אם המוטיבציה ליצירת הדין נבעה מחשש צדדי. חז"ל קבעו – מסיבות צדדיות – שלגידולי תרומה תהיה קדושת תרומה חלקית, למרות שאינם תרומה בזהותם.

לביורור הדבר נעיין בהלכה מפתיעה בנוגע לגידולי תרומה (משנה תרומות ט', א-ג):

הזורע תרומה... ועניי ישראל מוכרין את שלהם לכהנים בדמי תרומה.

לכהנים אין זכות ממונית בגידולי תרומה! מעמדם של הגידולים מצד איסורי אכילה דומה לתרומה גמורה – ורק לכהנים מותר לאוכלם. אך הגידולים אינם מיועדים לכהנים, ולא משויכים לשבט הכהונה. ייתכן, אם כן, שלגידולי תרומה מעמד חלקי של קדושת תרומה, ללא 'שם תרומה'.

הלכה נוספת המופיעה במשנה סמוכה היא חיוב גדולי תרומה במעשרות ומתנות עניים (שם, ב-ג):

חייבת בלקט ובשכחה ובפאה... וחייבת במעשרות ובמעשר עני.

מעשר שני, וקובעת: "והני חיטי הלקוחות במעות מעשר שני נמי אין גופן מעשר". מכאן שיש להם קדושת מעשר שני, ללא 'שם מעשר שני' משום שאינם התבואה המקורית.

לשם ברור הלכה זו, יש לעמוד על יסוד פטור תרומה ממעשרות ומתנות ענים. המקדש דוד (פאה ל) דן בכך:

ובאמת יש לחקור אמאי תרומה פטורה מלקט שכחה ופאה מאיזה טעם פטורה, ואין לומר כל שהוא קדש פטור מלקט שכחה ופאה דהא כרם רבעי לב”ה דפטור מן הפרט ומן העוללות הוא רק משום דהוי ממון גבוה... אבל משום קדושתן אין נפטרינן, ואפשר כיון דעל תרומה יש מצות נתינה לכהנים א”א לחול עליה מצות נתינה לעניים.

לדבריו, קדושת התרומה ומעמדה האישי אינם מונעים חיובים אלו, אלא הייעוד הפרקטי לכהנים. לדברינו, הייעוד המעשי לכהנים מתבטא ב’שם התרומה’ שאינו קיים בגדולי תרומה. כך נוכל להסביר את חיובי גידולי תרומה במצוות אלו, גם אם מעמדם הוא דין תורה.

אכן, היבט הקדושה שבגידולי תרומה – למרות שמכונים ‘חולין לכל דבר’ – עולה מדברי הירושלמי בנוגע לגידולי הקדש מעשר שני (שם):

אמר ליה והא תנינן גידולי הקדש ומע”ש חולין ופודה אותן בזמן זרען. לאיזה דבר הוא פודה אותן לא מפני קדושה שיש בהן?

בגידולי הקדש יש היבט של הקדש המוביל לחובת פדיון. מסתבר שגם האיסור לזרים בגידולי תרומה נובע מהיבט קדושה הטמון בהם.

ז. סיכום

מחלוקת התנאים בנוגע למעמד תרומת נכרי הובילה אותנו להבחין בין שני רבדים בתרומה – ‘שם התרומה’: שיוך חלק מהטבל למשפחת הכהונה, לשם מצוות תרומה, וקדושת התרומה’: מעמד אישי ורובד של קדושה הנוצק לפירות. הראשון קשור ליעד מציאותי, והשני לחלות רוחנית מופשטת. הראשון עוסק בהשתייכות לקבוצה, והשני בקדושה אישית הנאחזת בפרי הספציפי. לנכרים יכולת ליעד את התרומה ליעדה המציאותי, ולשייכה למשפחת הכהונה, אך לא ליצור קדושה באופן ישיר.

בהמשך המאמר בחנו יישומים שונים של ההבחנה בשלל דינים בתרומות. ראינו שלתרומה טמאה קדושה חלקית, וזהות מלאה של תרומה; לבת כהן מעמד אישי של כהנת, אך היא אינה חלק ממשפחת הכהונה, ולכן מתחייבת רק על היבטים הנוגעים לזהות התרומה ולא לקדושתה. בהקשר זה דנו האם חיוב מיתה בזר שאכל תרומה נובע מחילול התרומה או מאיסור הזרות כשלעצמו, ובכך תלינו את מחלוקת האחרונים בנוגע לחיוב מיתה בבת כהן.

ראינו את דיונם של הגרי"ז והגרי"ד בנוגע לסיכה כשתיה, וסיכה לאחר שימוש, ובעיקר את המסקנה שקדושת התרומה פוקעת לאחר שימוש כהן, אך לא זהותה כתרומה, ולכן הם נוטים לאסור את אכילתה. מצב זה עשוי להופיע שוב בתשלומי תרומה – שם ראינו כי קיים אף פער כרונולוגי בין החלת הזהות של 'תשלומי תרומה' האוסרים זרים באכילה, ובין קדושת תשלומי התרומה. לאור פירושו של רבינו הלל ודברי הרא"ל והרוגז'ובר בנוגע לתוספתא במעשר שני, בחנו את האפשרות שאף בהפרשת תרומה רגילה, עשוי להיות פער כרונולוגי בין החלת שני הרבדים. הצענו אף ליישם את הבחנתנו לגבי גידולי תרומה, שם לראשונה אנו פוגשים קדושת תרומה ללא שם תרומה.

נספח: היבט נוסף בתרומת נכרי

עד כה, הנחנו שהחיסרון בקדושת התרומה נובע מההפרשה על ידי גוי. נראה שאכן זו מסקנת הירושלמי, אך רבי זעירא הציע הבנה אחרת (תרומות ג', ה):

א"ר זעירא אמרה קומי רבי אבוהו בשם רבי יוחנן מה פליגינן בתרומת גורנו אבל גוי שלקח מפירות ישראל אף ר"ש מודה א"ל ר' אבהו בשם רבי יוחנן היא המחלוקת.

הירושלמי מסתפק האם הליקוי בתבואת נכרי קיים רק בתבואה שגדלה אצלו או בכל תבואה, ומסיק שבכל תבואה. ההוא אמינא הניחה שהנידון אינו יכולת הפרשת התרומה על ידי נכרי, אלא מעמד התבואה שגדלה אצל נכרי.

הנחה זו השתמרה בשיטת תוספות הרי"ד הסובר שנכרי יכול להפריש רק מתבואה שגדלה אצל נכרי, ולא מתבואה שגדלה אצל ישראל (קידושין מא, ב):

נראה לי דוקא בדנפשיה שגדל בשדהו אבל אם קנה טבל מישראל אינו רשאי לתורמו הוא אלא ישראל הקונה ממנו.

ר' חיים קנייבסקי שליט"א כתב על דברי תוספות הרי"ד: "וצ"ע טעמו" (דרך אמונה, שער הציון תרומות ד, שסג), אך להצעתנו, הדברים מבוארים. תוספות הרי"ד הניח כמו ההוא אמינא של הירושלמי שיש פער ברמת החיוב בין תבואה שגדלה אצל ישראל לתבואה שגדלה אצל נכרי, גם למ"ד שאין קניין לנכרי להפקיע מחיוב תרומות ומעשרות. אולם בעוד שהירושלמי סובר שאין כל פגם ביכולת ההפרשה של נכרי, תוספות הרי"ד סבר שיכולת ההפרשה שלו מוגבלת וחלקית, ולכן יכול להפריש רק מתבואה שגדלה ברשות נכרי, ולא מתבואה שגדלה ברשות ישראל.

הפרשת תרומה כחובת גברא

כדי לבאר שיטות אלו, נעיינן בדינים שונים המצביעים על מעורבות עמוקה של הבעלים בתרומות ומעשרות. תהליך הפרשת תרומות ומעשרות אינו רק תהליך

הפותר את הפירות מאיסור טבל, ומקיים מצוות שונות, אלא תהליך אישי בין הבעלים להקב”ה. נציע כי רובד זה אינו קיים בנכרי.

1. פטור לוקח

שנינו בב”מ פח (א-ב):

לוקח מדאורייתא מי מחייב? והתניא: מפני מה הרבו חנויות של בית הינו שלש שנים קודם ירושלים – מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה, שהיו אומרים: עשר תעשר... ואכלת – ולא מוכר, תבואת זרעך – ולא לוקח.

הברייתא מבקרת את מנהגן של אותן חנויות שהעמידו דבריהם על דין תורה שלוקח פטור, ולא הידרו להפריש. מעבר לשאלת הביקורת הרוחנית, עולה מדברי הברייתא כי מבחינה הלכתית פירות שנלקחו מן הבעלים פטורים מתרומות ומעשרות!

לראשונים שיטות שונות בגדר פטור זה, אך לפי כולן פטור לוקח מצביע על מעמד מיוחד של הבעלים בחובת הפרשת תרומות ומעשרות. נתמקד בשיטות רבינו תם והרמב”ם.

רבינו תם סובר שבשעת המירווח נוצרת חובה המוטלת על הגברא, ואינה עשויה לעבור לאדם אחר (תוס’ ב”מ פח, א ד”ה תבואת זרעך):

ואומר ר”ת דהכא איירי בלוקח אחר מירווח אבל לוקח קודם מירווח כי התם תבואת זרעך קרינא ביה.

ריב”ם חלק וסבר שפטור לוקח קיים רק קודם מירווח – חיוב הפירות הולך ומתגבש בזמן גידולם, כאשר זהות הבעלים משמשת גורם משמעותי ביצירת חובה זו.

הרמב”ם אף הוסיף פרט הלכתי ונימוק מרתק (מעשר ב’, א):

אינו חייב להפריש מן התורה אלא הגומר פירותיו לאוכלן לעצמו אבל הגומר למכרן פטור מן התורה וחייב מדבריהם שנאמר עשר תעשר וגו’ ואכלת אינו חייב אלא הגומר תבואתו לאוכלה.

חיוב תרומות ומעשרות הינו רק על תבואה לצריכה עצמית, ולא על תבואה שנועדה למסחר. פטור לוקח לא נובע מבעיה ‘טכנית’ של חובת גברא שאינה עוברת מאדם לאדם. חיוב תרומות ומעשרות הינו חיוב ‘ביתי’, על מזונו של אדם הגדל ברשותו, ולא מסחרי-כלכלי.

מכל אלו משתקף שבמערכת תרומות ומעשרות קיים היבט אישי משמעותי. הפרשת תרומות ומעשרות אינה רק פטור וקיום בחפצא, אלא תהליך אישי של הבעלים כלפי הקב”ה, שהרי הכהנים זוכים משולחן גבוה (ב”ק יג, א).

2. ראיית פני הבית

הגמרא בב"מ מחדשת דין מפתיע (פז, ב-פח, א):

אמר רבי ינאי: אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית, שנאמר: 'בערתי הקדש מן הבית'.

מעבר לשאלות פרטניות לגבי הלכה זו, עולה השאלה העקרונית: ממה נובעת מגבלה זו?

הסברים שונים עלו בראשונים ובאחרונים. במסגרת זו נביא את הסבר החזו"א המשתלב עם דברינו (מעשרות ד, כד):

דענין הכנסת בית שהצריכה תורה הוא מצד השלמת שמחת אספה של הבעלים, ולא מצד תיקון הפרי.

ראיית פני הבית כתנאי לחיוב תרומות ומעשרות הינה חלק מתהליך אספת התבואה של הבעלים. עובדה זו משתלבת היטב עם תפיסת הפרשת תרומות ומעשרות כתהליך אישי בין בעלי התבואה לקב"ה.

3. דין אומד

המשנה קובעת (א', ז):

אין תורמין לא במדה ולא במשקל ולא במנין.

אסור למדוד את התרומה הניתנת, ויש לתת את התבואה באומדן בעלמא. נמסר בשם הרב פרופ' חיים סולובייצ'יק שאופיה של ההפרשה הוא נתינה לה' מתוך נדיבות. מסיבה זו אין קובעים שיעור מינימום – כדי שלא יהיה שיעור מקסימום. גם כאשר חכמים קבעו שיעורי נתינה, הם הותירו מרחב בחירה בין 'עין רעה', 'עין בינונית' ו'עין יפה'. מהותו של המעשה הינה נתינה התנדבותית לה', ולא ניתן לתחום אותו. נראה שמסיבה זו נקבע שאין למדוד את הנתינה – כדי שלא להפוך את הנתינה לה' לתרומת ממון מסחרית, במקום מעשה בעל אופי אישי ונדיב.

אסמכתא ליסוד זה עולה מהשוואת הירושלמי בין תרומה גדולה לתרומה בזמן הקמת המשכן (תרומות א', א):

חמשה לא יתרומו כו'. ר' שמואל בר נחמן שמע לכולהון מן הכא [שמות כה ב ג] דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה פרט לגוי מאת כל איש פרט לקטן אשר ידבנו לבו פרט לחרש ולשוטה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם פרט לתורם את שאינו שלו.

תרומת נכרי – חפצא ללא גברא

ראינו כי למעמד הבעלים תפקיד מרכזי בהפרשת תרומות ומעשרות, ומהות ההפרשה היא נתינה אישית לה' מן הבעלים. מסתבר שהיבטים אלו אינם קיימים בנכרי.

ניתן להסיק מכך כי כל תבואה שגדלה אצל נכרי פטורה מתרומות ומעשרות – וכך אכן טוענים הסוברים שיש קניין לנכרי להפקיע מתרומות ומעשרות (בהתאם להבנות מסוימות). אך ניתן להגיע למסקנה הפוכה – קיים חיוב תרו"מ בנכרי (אם כי מותר לו עצמו לאכול את הפירות ללא הפרשה), אלא שלחיוב זה אופי שונה. לא מדובר בתהליך אישי כלפי הקב"ה, אלא חובת חפצא בעלמא. נראה כי זו דעת התוספות רי"ד – הטען שנכרי יכול להפריש רק מתבואה שגדלה אצל נכרי, וכן ההווא אמינא של הירושלמי – בו נטען שהליקויים בתרומת נכרי קיימים רק בתבואה שגדלה אצל נכרי. שתי הדעות מנוגדות ברמה המעשית, אך שותפות לתפיסה עקרונית, שלתבואה שגדלה אצל נכרי יש חיוב חפצא בלא מימד של חיוב גברא.

אכן, הסמ"ג כתב שפטור לוקח אינו תקף בקונה מנכרי (עשין קלג):⁴⁴

ודוקא לוקח מן הגוי אבל לוקח מישראל אמרינן בפרק הפועלים (ב"מ פה, ב) עשר תעשר ואכלת ולא מוכר תבואת זרעך ולא לוקח.

אם כן, קיים פער מהותי בין תרומת נכרי לתרומת ישראל. מעבר למעמד החפצא – הנידון ברובו של המאמר – ישנו הבדל תהומי במהותו של תהליך ההפרשה. בישראל מדובר בתהליך אישי כלפי שמיא, ובנכרי מדובר בתהליך המתקיים בפירות בלבד. לנכרי יש שכר טוב מאת ה' כמי שאחראי להפרשת התרומה, אך הוא אינו מתפקד כנותן מתנה אישית להקב"ה.

כעין זה מצינו בקרבנות נכרים. במערכת הקרבנות קיימים שני היבטים מרכזיים: קיום הקרבת החפצא של הקרבן; תהליך אישי של הבאת הקרבן על ידי הבעלים.⁴⁵ ידידי הרב יהודה גולדברג ("קדשי עכו"ם", מאמר הזבח, עמ' 137 והלאה) הוכיח שאף לסוברים שקדושתו של קרבן נכרי מלאה, לא קיימת מערכת אישית של הבאת קרבן בקרבנות אלו. הנכרי משמש כאחראי לתרומת קרבן לבית המקדש, אך אינו מתפקד באופן אקטיבי כבעלים.

44. אולם המשנה למלך (תרומות א, יא) הביא את דברי המהרימ"ט שסבר שפטור לוקח תקף אף בנוגע לנכרים, ולא התייחס לדברי הסמ"ג.

45. הדברים מבוארים בהרחבה במאמרו של מו"ר הרב משה ליכטנשטיין שליט"א, "זאת תורת הקרבנות", מאמר הזבח, עמ' 95 והלאה.

הדוגמה המייצגת לעיקרון זה – אם כי לא הראיה הבולטת להוכחתו – היא דין סמיכה. המשנה במנחות (ט', ה) קובעת שנכרי אינו סומך על קרבנותיו. הר"ש משאנץ על התורת כהנים (דבורא דנדבא ה, ד) ביאר: "אבל עכו"ם לאו בר כפרה הוא בקרבן". וודאי קיימות לו זכויות כמביא הקרבן, אך המערכת האישית של הבאת דורון לקב"ה המובילה לכפרה ממוקדת, אינה קיימת בנכרים.